

FƏXRƏDDİN NƏRİMANOĞLU

Professor

NƏRGİZ RƏSULOVA

*Gəncə Dövlət Universitetinin**baş müəllimi**e-mail: TarixVəOnunProblemləri@gmail.com***DÖVLƏT MÜSTƏQILLIYININ BƏRPASINDAN SONRA
GƏNCƏ ŞƏHƏRİNİN SƏNAYE HƏYATI (1991-2012-CI İLLƏR)****Açar sözlər:** investisiya, kalkulyator, kompleks, region**Ключевые слова:** инвестиция, калькулятор, комплекс, регион**Key words:** investment, calculator, complex, region

Tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycan şəhərlərinin həm sənətkarlıq, həm də sənaye həyatı həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Qeyd olunan problemlərlə bağlı tarixşünaslığımızda dəyərli əsərlər vardır. Lakin, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından keçən 20 il ərzində şəhərlərimizin sənaye həyatını özündə əks etdirən əsərlər demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Halbuki, bu dövrdə şəhərlərimizin sənaye həyatında ciddi irəliləyişlər və inkişaf nəzəri cəlb etməyə bilməz. Azərbaycanın ikinci şəhəri sayılan Gəncə şəhəri də bu qəbildəndir. Təqdim olunan məqaləni yazmaqda məqsədimiz tarixşünaslığımızdakı bu boşluğu aradan qaldırmağa cüzi də olsa səy göstərməkdir.

Keçən yüzilliyin 80-ci illərinin ikinci yarısından SSRİ-də başlanan siyasi proseslər müttəfiq respublikaların, o cümlədən Azərbaycanın da iqtisadiyyatına və sosial-mədəni həyatına ağır zərbələr vurdu. Respublikaların iqtisadi əlaqələri pozuldu. Azərbaycan dövlət müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra da, yəni 1991-1993-cü illərin çətinlikləri həyatın bütün sahələrinə olduğu kimi, Gəncənin də sənaye həyatına öz zərbələrini vurmuşdu. Qeyd olunan dövrdə dağıntılara məruz qalan sənaye müəssisələrinin əksəriyyəti öz fəaliyyətini dayandırmışdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişi mövcud iqtisadi böhranı, o cümlədən sənaye böhranını aradan qaldırmağa, iqtisadi sabitlik yaratmağa və tərəqqiyə yol açmağa imkan verdi. İqtisadi islahatların ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi nəticəsində pozulmuş iqtisadi inteqrasiya yeni mülkiyyət formalarına və yeni dövlətlərarası münasibətlərə uyğunlaşdırılaraq, ölkənin iqtisadi maraqları ilə uzlaşdırıldı [1, 4-5]. Xarici sərmayədarlar üçün Azərbaycanda yaradılmış maksimum əlverişli şərait respublikamızda investisiya qoyuluşunun həcmi bir neçə dəfə artırdı [2, 32]. Ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli şaxələndirilmiş şəkildə inkişafı ilə yanaşı sosial və ekoloji problemlərin həlli də gündəmə gəldi. Neft sektorundan əldə edilən gəlirlər hesabına qeyri neft sektorunun, o cümlədən sənayenin bir çox sahələrinin inkişaf etdirilməsi vacib idi. Məhz ona görə də qeyd olunan dövrdən başlayaraq bütünlükdə respublikada, o cümlədən Gəncədə bir çox yeni sənaye müəssisələrinin bərpası işlərinə başlandı. Regionlarda sənaye müəssisələrinin bərpası və yenilərinin isə salınmasında qəbul edilən Dövlət Proqramlarının da böyük rolu oldu. 2004-2008 və 2009-2013-cü illəri əhatə edən regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramlarına uyğun olaraq əvvəllər mövcud olan «Büllur» zavodu öz fəaliyyətini bərpa etdi.

Elektrotexnika üzrə ixtisaslaşmış zavodda kalkulyator, elektronik oyunlar və hərbi məhsullar istehsalına başlanıldı. Zavodda məşhur «Merkuri» televizorları da istehsal olunurdu [3].

Hələ keçən əsrin 50-ci illərində inşasına başlanılmış, istifadəyə verilmiş Gəncə Alminium zavodu kesmiş SSRİ-nin sənaye nəhənglərindən biri idi. 80-ci illərin sonu, 1991-1993-cü illərdə bu zavod da demək olar ki, tənəzzülə uğramışdı. 90-cı illərin ortaları üçün bu sənaye nəhənginin əsasında «Det Al» Alminium MMC-nin təməli qoyuldu. İldə 100 min ton alminium istehsal edəcək zavodu Çinin «Smeç» şirkəti inşa etməli idi. Gərgin işlərdən sonra kompleksin birinci fəzası fəaliyyətə başladı [4]. Burada birinci faza elektroliz, anod prosesləri, fasiləsiz metaltökmə və isti yayma zavodları, 110 kilovoltluq yarımstansiya, idarəetmə mərkəzi, gil-torpaq qəbulu, dövrü su sistemləri və soyutma qüllələri, qaz paylayıcı stansiya, yangınsöndürmə sistemləri, florid, anod və katod karbon bloku anbarları, inzibati bina və loqaratoriya binası inşa edilmişdir. Bu obyektlərin ümumi sahəsi 57 min kv.metrdir [5].

Kompleksdə məhsul istehsalı 3 zavodda sistemli şəkildə həyata keçirilir. Hər 3 müəssisədə xammalın qəbulundan məhsul istehsalınadək bütün proses dəqiq şəkildə icra olunur. Zavodlar kompleksinə Hollandiya, İndoneziya, Çin, Rusiya, Monqolustan, Latviya, Venesuela, Tacikistan kimi ölkələrdən 15 adda xammal gətirilir [6].

Gəncə Alüminium zavodunun istifadəyə verilməsini yüksək dəyərləndirən ölkə başçısı İlham Əliyem demişdi: «Bu zavodun tikintisinə çox böyük vəsait ayrılmışdır... bu sadəcə olaraq birinci addımdır. Əgər gər şey bizim planlarımız əsasında getsə, bu zavodun istehsal həcmi 4 dəfə artacaq, burada yeni metallurgiya kompleksi tikiləcək və beləliklə ölkə iqtisadiyyatı üçün əvəz olunmaz töhvə veriləcəkdir. Bir daha demək istəyirəm ki, bu sahədə görülən işlər Azərbaycanın ümumi inkişaf strategiyasını əhatə edir. Bu strategiya müasirlik, yenilik strategiyasıdır. Burada istehsal olunan alminium dünya səviyyəli məhsullardandır» [5].

70-ci illərdə əsası qoyulmuş Gəncə Cihaz Zavodunun bazasında su və qaz sayqaclarının istehsalı üzrə tam ixtisaslaşdırılmış «Gəncə Sənaye Cihaz» ASC yaradılmışdır. Müəssisəyə 4 milyon avro sərmayə yatırılmışdır. Zavodda quraşdırılmış avadanlıqlar Fransa, İspaniya, Almaniya və Türkiyədən gətirilmişdir. İllik istehsal gücü 240 min ədəd olan müəssisənin sayqacları «Azərqaz» və «Azərsu» Qapalı Səhmdar Cəmiyyətləri tərəfindən alınır [7].

2007-ci ildə Azərbaycanda qeyri neft sektorunun inkişaf etdirilməsinə uyğun olaraq Gəncə şəhərində «Daşkəsən filizsaflaşdırma» ASC-nin Gəncə polad kompleksinin inkişafına başlanıldı ki, bu layihənin icrası işləri 2008-ci ilin sonuna qədər başa çatdırıldı. Dəmir filizindən son məhsula qədər istehsalı özündə birləşdirən polad kompleksi bir neçə zavoddan ibarət idi. Bu kompleks İtaliyanın «Danielli» və «Tedhink» şirkətlərinin qabaqcıl texnologiyaları əsasında Türkiyənin «Ekom» şirkəti tərəfindən inşa edilmişdi. Polad kompleksinin inşasına 800 milyon ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur. Bu sənaye nəhənginin illik istehsalı bir milyon ton planlaşdırılırdı. Burada polad borular, inşaat profilləri, armatur və digər sahələrdə istifadə olunan məhsullar istehsal olunur [8, 71].

Hələ keçən yüzilliyin 80-ci illərinin ortalarında Gəncədə iri avtomobil zavodunun tikintisinə başlanılmışdı. Lakin, ölkənin düşdüyü böhranla əlaqədar zavodun inşası üçün ayrılmış vəsait mərkəz tərəfindən dayandırıldı. Onun tikintisi yalnız Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişindən sonra Türkiyənin köməyi ilə yenidən bərpa edildi [9, 140]. 90-cı illərin ikinci yarısından fəaliyyətə başlayan zavodda kiçik tutumlu «Oka» markalı avtomobillərin istehsalına başlanıldı [10]. 2005-ci ildən isə zavodda «VAZ» markalı avtomobillər də istehsal olunur. Bundan əlavə müəssisədə «Hunter» və «Simbir» markalı müasir dizaynerli avtomobillər də istehsal edilir. Bütün bunlarla yanaşı Çin Xalq Respublikası ilə aparılan danışıqlar nəticəsində burada orta tonnajlı avtomobillərin, minik avtomobillərinin,

mikroavtobusların istehsalına başlandı. 2007-ci ildən başlayaraq zavodda müxtəlif növ «Belarus» traktorları da istehsal olunur [11, 134].

Dövlət müstəqilliyinin bərpaından sonra fəaliyyəti bərpa olunan şəhərin sənaye müəssisələrindən biri də Toxuculuq kombinatı idi. Bu kombinatın əsası 1924-1925-ci illərdə qoyulmuşdu. O, zaman keçdikcə ölkənin ən iri sənaye müəssisələrindən birinə çevrilmişdi. Bu kombinat özündə bir neçə toxuculuq, əyriçilik fabrikinə birləşdirirdi. Burada 4-5 min fəhlə işçi çalışırdı [9, 111]. Müstəqilliyin ilk illərində şəhər sənayesinin bu aparıcı sahəsi demək olar ki, tənəzzülə uğramışdı. Sonradan fəaliyyəti bərpa olunan sənaye sahələrindən biri də toxuculuq idi. «Gəncə Tikiş İstehsalat» SC-i, «Gəncə Tikstil» ASC-i Gəncə Toxuculuq Kombinatının bazasında 2002-ci ilin fevral ayında yaradılmışdır [11, 134].

Açıq tipli birləşmiş səhmdar şirkəti olan «Gəncə mebel» 1998-ci ilin yayında Azərbaycanda özəlləşmənin ilk mərhələsinin həyata keçirildiyi bir dövrdə yaradıldı. Müəssisənin yerləşdiyi sahə şəhərin mərkəzində 4,5 hektardan artıq ərazini əhatə edir. Müəssisədə müxtəlif növ ağaclarından mebel, qapı və pəncərə hazırlanır [12].

Gəncədə «...iri istehsal sahələrinin bərpaı, yenidənqurma işlərinin aparılması, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi sənaye məhsulu istehsalını tədricən şəhər iqtisadiyyatının öncül sahəsinə çevirirdi. Belə sənaye müəssisələri içərisində yeyinti məhsulları istehsalı müəssisələri az deyildi» [13]. Vaxt vardı ki, Gəncənin Çörək Qənnadı Sənaye İstehsalat Birliyi 143 adda məhsullar buraxırdı. Bu məhsullar SSRİ-nin 110 şəhərinə göndərilirdi. İqtisadiyyatın başqa sahələri kimi, yeyinti sənayesi də XX əsrin 80-ci illərinin sonu 90-cı illərin əvvəllərində dərin böhrana düşmüşdü. Ölkə iqtisadiyyatında, o cümlədən yeyinti sənayesində baş vermiş uzun müddətli böhranı aradan qaldırmaq üçün iqtisadiyyatda dərin islahatlar aparılması kursu işlənilib hazırlandı və 1995-ci ilin əvvəlindən həyata keçirilməyə başlandı. Ölkədə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi proqramı (1995-1998-ci illər) və özəlləşdirmə, torpaq islahatı, müəssisə, sahibkarlığın inkişafı haqqında qanunlar qəbul edildi. Nəticədə iqtisadiyyatın digər sahələri kimi yeyinti sənayesi də davamlı inkişaf yoluna çıxdı [15, 334-335].

Azərbaycan-Alman birləşmiş müəssisəsi olan «Korund» şirkəti 5 növ üzüm-«Nazlı», «Naz-naz», «Mədrəsəli», «Sarı», «Qaragilə» yetişdirir. İllik olaraq 100 min dekolitr şərab istehsal olunur [16]. Keçmiş Sovet İttifaqına aid yüksək ixtisaslı qida istehsalı sənayesi zaman keçdikcə kiçilərək bazaradakı antidəyişikliklərə yerindəcə müdaxilə edərək reaksiya verə bilən kiçik tipli mobil müəssisələrlə əvəz olundu. Kiçik çörəkçiləri, şirniyyat və sərin içki təklif edən dükənləri, mini-firmaları və bu sahədə ixtisaslaşmış şirkətləri belə müəssisələrə aid etmək olar. Onlardan biri də «Fatoğlu» şirkətidir. Şirkət 1999-cu ildə təsis edilmişdir. Əsas fəaliyyəti un istehsalıdır. İllik dövriyyə gücü 105 min tondur. Müəssisədə 50 nəfər işləyir [17].

Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair birinci Dövlət Proqramının ilk ilində təsis edilən müəssisələrdən biri də «Neon»dur. O, keçmiş çörək-kökə kombinatının 2 sayılı çörək zavodunun bazasında təşkil olunmuş özəl müəssisədir. İllik istehsal gücü 54 min ton dövriyyə dəyirmanından, 10 ton çörək, 7,5 ton makaron istehsalı sahələrindən ibarətdir [13].

2006-cı ildə «Jardin Royal» şokolad fabrikinin istifadəyə verilməsi Gəncənin sənaye həyatında mühüm hadisələrdən biri idi. İyirmidən çox məhsulun istehsal edildiyi fabrik Fransa texnologiyası əsasında inşa edilmişdi. Yerli tələbatı ödəməklə yanaşı onun məhsulları xarici bazara da çıxarılır [14].

İkinci Dövlət Proqramının ilk ilinin yekununda «Gəncə Qənnadı» ASC-nin süd emalı zavodunda texnoloji prosesin və quraşdırılmış avadanlıqların tam işçi vəziyyətinə gətirilməsi

işləri başa çatdırıldı. Müəssisənin inzibati binasında, həmçinin istehsalat sahəsində yenidənqurma və təmir işləri tamamlandı. Bununla yanaşı «Elba» Kəsim emal fabriki» MMC-nin tikintisi də başa çatdırıldı. Burada iri və xırda buynuzlu malqaranın avtomatlaşdırılmış üsulla kəsimi ilə yanaşı, quş kəsimi də həyata keçirilir [17].

Regionların sosial-iqtisadi inkişafına aid birinci və ikinci Dövlət Proqramlarına müvafiq olaraq nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi sənaye sektorunun davamlı inkişafını təmin etmiş, yeni və müasir texnologiyalara əsaslanan elektro-energetika, əlvan metallurgiya, maşınqayırma, kənd təsərrüfatı materialları müəssisələri daxil olmaqla 2010-cu ildə 60 sənaye müəssisəsi istifadəyə verilmiş, 80-dən yuxarı sənaye müəssisəsinin tikintisi davam etmişdir ki, onlarda da Gəncənin öz payı var [18, 155-156]. Sənaye müəssisələrinin artım dinamikasına nəzər yetirdikdə görürük ki, 2011-ci il üçün Gəncədə 132 müəssisə fəaliyyət göstərirdi ki, bu da 1995-ci illə müqayisədə 4 dəfəyə yaxın çoxdur. Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olan fərdi sahibkarların sayı 1995-illə müqayisədə 15 dəfə artaraq 550-yə yüksəlmişdi [6]. 2011-ci ilin məlumatına görə şəhər sənayesində təsərrüfat subyektləri tərəfindən istehsal olunmuş mal və xidmətlərin həcmi 123,9 milyon manat olmuşdur. 2010-cu illə müqayisədə 9,2 milyon manatlıq və ya 14,7% çox sənaye məsulu istehsal edilmiş və xidmətlər göstərmişdir. Özəl bölmədə istehsalın həcmi 42,2% artaraq sənaye məhsulunun 35,5%-ni təşkil etmişdir [6].

Beləliklə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından keçən çox da böyük olmayan zaman kəsiyində 20 il ərzində Gəncənin sənaye həyatının təsnifatı göstərdi ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramlarının uğurlu icrasının nəticəsi olaraq o, özünün əvvəlki sənaye simasını bərpa edə bildi.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Астанов К. Переход к модели ускоренного развития экономики. Экономист, 2003, №8
2. Səfərov E. Davamlı sosial-iqtisadi inkişafın qlobal və nəzəri metodoloji əsasları haqqında //Qloballaşma şəraitində davamlı inkişafın aktual problemləri. Ümummillə lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr edilmiş beynəlxalq konfransın materialları. Bakı, Azərbaycan Universiteti, 2011
3. <http://www.azregionaldevelopment.az>
4. Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin arxivi (GŞİHA), qovluq 3700, s. 33
5. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Gəncə şəhərinə və Goranboy rayonuna səfəri. «Azərbaycan» qəz., 22 yanvar 2012-ci il
6. Vəliyev E. Başladığımız iri həcmli layihələr və digər işlər vaxtında uğurla həyata keçiriləcək. «Gəncənin səsi» qəz., 7 mart 2012-ci il
7. GŞİHA. qovluq 25, s.88
8. Uğurlu siyasətin nəticələri. Bakı, 2000; İsayev Ə. Gəncədə yeni zavod inşa edilir. «Azərbaycan» qəz., 3 aprel 2007-ci il
9. Gəncə. Tarixi очерк. Bakı, Elm, 1994
10. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin arxivi. Nazirliyin hesabat materialları, 2002-ci il, s. 16
11. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər). Bakı, 2008, s. 134

12. Cəfərov İ. 2008-ci il Gəncə şəhərinin iqtisadi və sosial inkişafı. «Gəncənin səsi» qəz., 5 sentyabr 2008-ci il
13. Kərimov Q. Dinamik inkişafı təmin etmiş Dövlət Proqramı. «Azərbaycan» qəz., 10 fevral 2007-ci il
14. Gəncə gözəlləşir, abadlaşır və ən müasir şəhərə çevrilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Gəncəyə səfəri. «Azərbaycan» qəz., 1 noyabr 2006-cı il
15. Nuriyeva N.Ə. Azərbaycanın yeyinti sənayesinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri. /Milli iqtisadiyyatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsi. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. B., 2012-ci il
16. www.azerbaycans.com
17. İsayev Ə. Gəncə yenidən iri sənaye şəhərinə çevrilir. «Azərbaycan» qəz., 1 mart 2009-cu il
18. Məmmədov M.A., İbrahimov C.Ş., Məmmədova F.Ə. «Azərbaycan 2020; Gələcəyə baxış» inkişaf konsepsiyasının prioritet istiqamətləri və proqramlar. /Milli iqtisadiyyatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsi. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. B., 2012-ci il

ФАХРАДДИН НАРИМАН ОГЛЫ

профессор Азербайджанского

Медицинского Университета,

НАРГИЗ РАСУЛОВА

старший преподаватель Гянджинского

Государственного Университета

ПРОМЫШЛЕННАЯ ЖИЗНЬ ГОРОДА ГЯНДЖА ПОСЛЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ (1991-2012 ГГ.)

В разный период истории и ремесло и промышленная жизнь азербайджанских городов была в центре внимания исследователей. С этой точки зрения, второй по значимости экономический и культурный центр Азербайджана – город Гянджа не является исключением. В данной статье нашла свое отражение промышленная жизнь Гянджи – восстановление и перестройка старых фабрик и заводов и строительство новых.

FAKHRADDIN NARIMANOGLU
Azerbaijan Medical University, Professor
NARGIZ RASULOVA
Ganja State University, chief teacher

**INDUSTRY OF GANJA CITY AFTER RESTORATION OF STATE
INDEPENDENCE OF AZERBAIJAN (1991-2011)**

During last 20 years after restoration of state independence Ganja city has developed considerably/ Most of industrial enterprises in 1988-1993 fell into decay.

Newly constructed industrial enterprises recovered industrial life of the city. All these became the consequence of the first and the second state program on the socio-economic development of regions for 2004-2008, 2009-2013 adopted by initiative of the leader of the country, Ilham Aliyev.

Rəyçilər: t.e.f.d. E.Sadıqov, t.e.d. Q.Əliyev

ATU-nun ictimai fənnlər kafedrasının 10 oktyabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (pr. № 9)